

AHISKA ANAYURTTAN NASIL KOPARILDI?

*Bir kuzu koyundan ayrı ki durdu,
Yemez mi dağların kuşuyla kurdu!
Katardan ayrıldın, şahin mi vurdu?
Turnam, teleklerin tellerin hani?*

Kağızmanlı Hıfzî

Ahıska, Kafkasya'da Moğol-İlhanlı Devleti hâkimiyeti döneminde, 1268 yılında bir hükûmet olmuştur. **Kıpçak Atabekleri Hükûmeti** adıyla anılan bu hükûmet, 310 yıl ayakta kalmış; İlhanlı Devleti'nin inkırazıyla Safevî Türkmen Devleti'nin nüfuzuna geçmiştir. Gürcü kaynakları bu hükûmeti Sa-Atabago adıyla anmaktadır. Osmanlı ordularının Kafkasya/Şark Seferi sırasında, 1578 yılında Osmanlı'ya intikal eden Ahıska, Çıldır Eyaletimizin başkenti olmuştur. 250 sene devam eden Osmanlı Devri, 1828 Savaşıyla sona ermiştir.

Osmanlı-Rus savaşlarının en fecî olanı şüphesiz 1828 savaşıdır. Bu savaşla Ruslar ilk defa Erzurum'a kadar gelmişler ve yapılan antlaşmayla ilk defa Anadolu'dan toprak koparmışlardır.

Çar orduları, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'yla geri çekilmiş; Ahıska ve Anapa kaleleri, savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır.

Günümüz tarih kaynaklarında çok az söz edildiğini gördüğümüz bu savaş, memleketimiz olan Ahıska'yı anayurdumuz Türkiye'den alıp götürmüştür. Bu sebeptir ki konuyu sağlam kaynaklardan naklederek hem genç tarihçilerimizin dikkatini bu döneme çekmek hem de Ahıskalı hemşehrilerimize sağlıklı tarih bilgileri sunmak istiyoruz.

Bu konuyla ilgili bazı notları, Ahıska'yı işgal eden Rus komutanı Muraviev'in kitabından tercüme suretiyle daha önceki sayımızda vermiştik.

Osmanlı-Rus savaşlarını ve bu meyanda Rusların Ahıska'ya hücumlarını anlatan başlıca kaynaklar arasında John Baddeley ile W.E.D Allen'in kitaplarını zikretmeliyiz.¹ Onların ölçüsünde

olmasa da Celâl Erkin'in kroki ve haritalı kitabı da kayda değer.² Bu konuda Türkçe neşriyatta yegâne kaynak, **Ahmet Muhtar Paşanın** kitabıdır, diyebiliriz.³ Osmanlıca basılmış olan bu eserin konumuzla ilgili bölümlerini derleme ve sadeleştirme suretiyle takdim edeceğiz. Yalnız ondan önce Rusların bölgeye gelişini kısaca hikâye edelim.

Altınorda Devleti'nin inkırazından sonra kısa zamanda teşkilâtlanan ve kuvvetlenen Ruslar, 1552 yılı sonbaharında **Kazan Hanlığı**'nın merkezi olan Kazan şehrini yakıp yıkarak ele geçirdiler. Bu, uzun zamandan beri haraç verdikleri kuzey Türklüğünü pençeleri altına almak demektir. Böylece, 922 yılında İslâmiyet'i resmen kabul etmiş olan İdil Bulgarlarının varisi Kazan Hanlığı ortadan kaldırılmış, Kazan halkı kılıçtan geçirilmiş, şehir yağmalanmış, dinî eserleri ve tarihî abideleri yerle bir edilmişti. Bu vahşetten iki yıl sonra da **Astarhan Hanlığı**'nı elde eden Ruslar, Türk illerine ve Kafkasya'ya doğru yayılmaya başladılar ve Hazar Denizi sahillerine indiler. Meselenin hazin tarafı, bu hadiselerin Osmanlı Devleti'nin haşmet devri sayılan Kanunî zamanında vuku bulmasıdır.

Ruslar, 1783 yılında da **Kırım**'ı Osmanlı Devleti'nden tamamen kopararak ilhak ettiler. Böylece Karadeniz, bir Türk gölü olmaktan çıktı. Bu vahim olaylarda şüphesiz Kırım ve Kazanlı zadedân tabakanın ihaneti de hatırdan çıkarılmamalıdır.

Küçük Moskova Knezliğinden büyük bir imparatorluğa giden yolu iyice açan Ruslar, ulaştıkları noktada durmayacaklardı. Şimdi onların hedefinde **Türkistan** ve **Kafkaslar** vardı.

Ruslar, 1716 yılında başladıkları Türkistan seferlerinden 1734 yılında sonuç almaya, yani artık bu coğrafyada tutunmaya başladılar. 1865-1873 yılları arasında sırasıyla Taşkent,

² Celâl Erkin, 1828-1829 Türk-Rus Harbi (Kafkas Cephesi), 117 Sayılı Askerî Mecmua Lâhikası, 1940.

³ Ahmed Muhtar Paşa (Merhum Ferik/Korgeneral), Türkiye Devletinin En Mühim ve Meşhur Esfarından 1244-45 (1828-29) Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi/Yahut Vakitsiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası, 1928.

¹ John F. Baddeley, Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, Çev. S. Özden, İstanbul, 1989, s. 82-93; W. E. D. Allen, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırmında Harplerin Tarihi, Ankara, 1966.

Kral Erekle II.

Semerkant ve Kokant'ın işgalini tamamladılar. Ruslar, ele geçirdikleri ülkelerin verimli arazilerinde yaşayan yerli ahaliyi buradan uzaklaştırarak yerlerine Rus nüfusu yerleştiriyorlardı. Ruslar, bugün birçok ülkeden meydana gelen ve Orta Asya diye andığımız coğrafyayı, kolay idare etmek için sun'i sınırlarla parçalamıştır. Hâlbuki bu coğrafya, 1865 yılında Türkistan Genel Valiliği olarak Çarlık Rusya'sına tâbi kılınmıştı. Nüfus konusunda ibretli bir örnek vermek gerekirse, Kazakistan'a bakmamız yeter. Bu ülkede seksen yıl içinde nüfus yapısının nasıl değiştiğini şu yüzdeler tablosunda açıkça görebiliriz:

Yıl	Kazak	Rus
1897	75	11
1979	36	41

Bu tablodaki Rus'un yerine Ermeni'yi yazarak aynı şekilde alıp Kafkasya'ya üzerine de koyabiliriz. Ruslar, 1828 yılından başlamak suretiyle Ahıska, Ahılkelek ve Ermenistan coğrafyasındaki nüfus yapısını da bu hâle getirdiler...

Kendini Bizans'ın varisi olarak gören Rusya, Ortodoks **Gürcistan**'ı da himayesi altına almalıydı! Zaten Gürcü Kralı da bunu istiyor; Osmanlı ve İran korkusu, Kartli/Gürcü Krallarını Ruslara el açmaya sevk ediyordu. Daha 1685 yılında Kral Teymuraz bizzat Moskova'ya giderek Çar'dan yardım istemişti. Fakat o devirde Çar'ın kolu bu coğrafyaya ulaşacak güçte değildi!

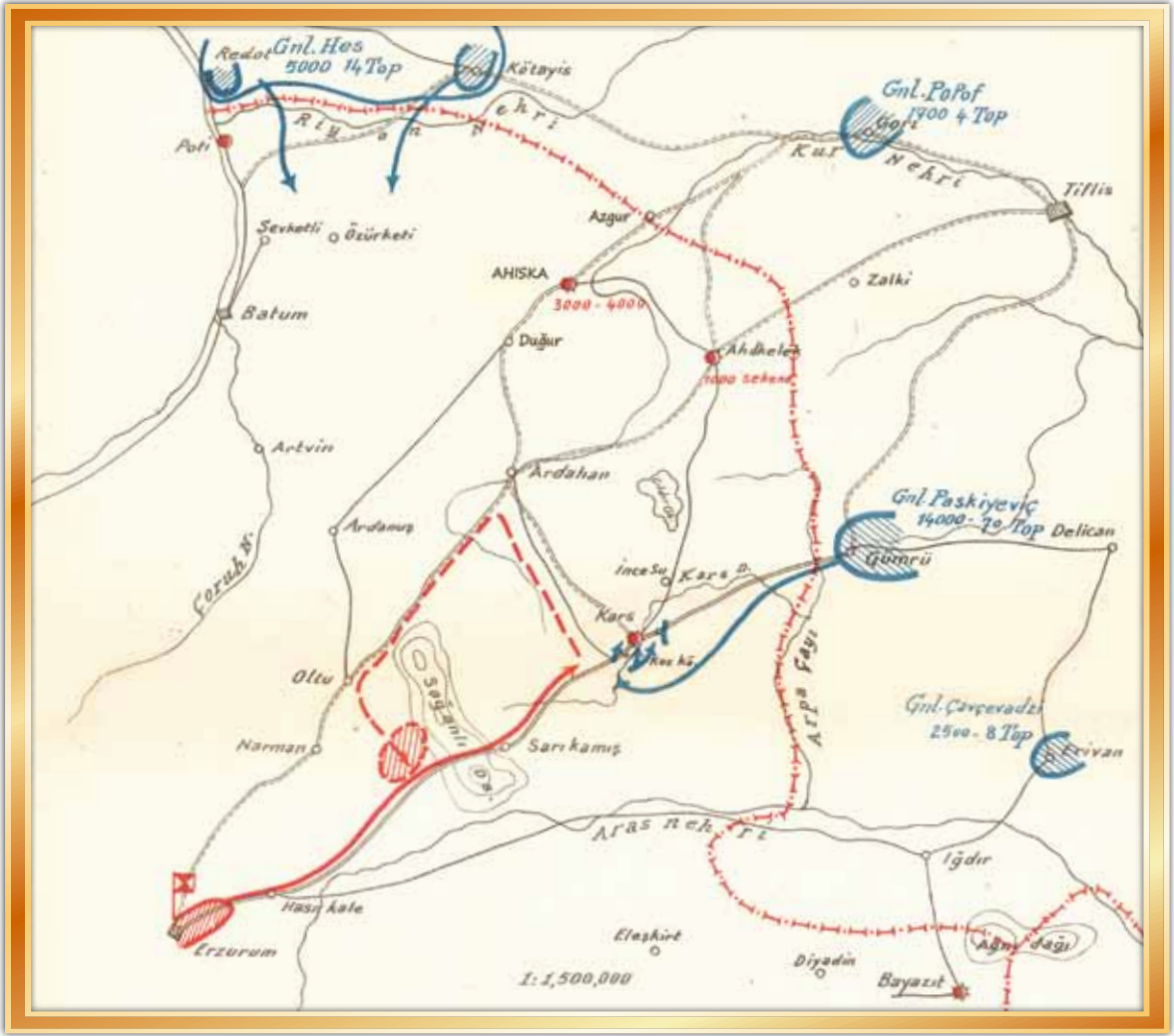
Seksen sene sonra şartlar değişecek, zamanın Gürcü Kralı Moskova'nın kapısını çalacaktı. 1769 yılında **Kral Erekle**'nin davetiyle Alman asıllı General Todleben kumandasındaki bir Rus ordusu Gürcistan'a geldi. Kralı himayesine alan Todleben, Rus-Gürcü birleşik kuvvetleriyle 1770 baharında **Azğur Boğazı**'ndan geçerek **Ahıska**'ya saldırdı. Kendi aralarında sürdürüşme ve gördükleri şiddetli savunma karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Bazı Gürcü tarihçileri, aslında bir Rus taarruzu olan bu hareketi *Aspinza Savaşı* diye anıyorlar. Hatta bunu bir Türk-Gürcü savaşı ve Kral Erekle'nin zaferi olarak takdim ediyorlar! Bu kaynaklarda Erekle'nin binlerce Türk'ü öldürdüğü, binlercesini de Kür ırmağına döktüğü veya esir aldığı, sadece 40 kişinin kurtulduğu, böylece Gürcülere **Ahıska** yollarının açıldığı anlatılmaktadır. Fakat bu efsaneye **Ahıska**'nın alınmadığı da ilâve edilmektedir!⁴

1774 yılında imzalanan **Küçük Kaynarca** Antlaşması'yla Kafkasya'da Osmanlı nüfuzu azalıyor, bu arada Gürcistan da Osmanlı'dan İran'a intikal ediyordu. Bu durumu kabullene-meyen zamanın **Gürcü Kralı Erekle**, 1784 yılında Rusya himayesine girdi ve bağlılık yemini etti. Kral, Gürcü toprağı olarak gördüğü **Ahıska**'nın Ruslarla iş birliği ederek kurtarılacağını hayal ediyordu. Hâlbuki bırak **Ahıska**'yı almayı, 1801 yılında Tiflis'te okunacak Rus Çarının manifestosuyla Gürcistan da elden gidecek, bu tarihî ülke bir Rus vilâyeti olacaktı!⁵

Gürcistan'ın bu hâle düşmesinde, Rus Çarına hizmet etmekten gurur duyan ve Gürcistan'a başkumandan olarak tayin edilen Gürcü Prensi Tsisyanof'un özel bir yeri var. O, Kartvel ırkının geleceğini ve emniyetini Rus himayesinde görüyordu. Başkumandan olduğu üç yıl içinde Kafkasya'nın haritasını tamamen değiştirdi. Gence, Şeki, Karabağ hanlıkları başta olmak üzere birçok yeri Rusların hesabına ele geçirerek Gürcistan'a kattı. Kartli'den sonra Megrel ve İmeret krallıkları da Rusya'ya bağlandı. Böylece Rus hâkimiyeti **Karadeniz**'den **Hazar Denizi**'ne kadar yayıldı. Gürcistan'ın tarihî **Bagratlı** Kralları ailesinin Tiflis'ten sürülerek mahvolması da onun eliyle gerçekleşmiştir. Tsisyanof, 1806

4 Gogebashvili, Jacob, The Battle Of Aspinza, A Journal Of Georgian and Caucasian Studies, Vol. I, No. 4-5, London 1937, s. 299-300; N. Berdzenişvili-S. Canaşia, Gürcüstan Tarihi, Çev. H. Hayrioğlu, İstanbul, 2000, s. 284.

5 Berdzenişvili-Canaşia, age, s. 294, 304.

1828'de Türk-Rus sınırı ve iki ordunun hareketleri (Celal Erkin'den).

yılında Azerbaycan'da öldürüldü; böylece Kafkasya, Rus'tan daha Rus olan bir zalimden kurtulmuş oldu.⁶ Kont **Gudoviç**, Kafkasya'ya başkumandan olarak gönderildi. Rusya 1807 yılında Türkiye'ye savaş ilân etti. Gudoviç'in kumanda ettiği ana kol Ahıska üzerine yürürken, diğer iki kolun biri Poti, biri de Kars üzerine yürüdü. Gudoviç, Ahıska'ya ulaşmadan, Ahılkelek kalesi önünde ağır bir mağlûbiyete uğradı; bozgun ve bitkin bir vaziyette geri çekilmek zorunda kaldı. Poti ve Kars cepheleri de bozgunla sonuçlandı. Bu hadise onu ordudaki görevinden ayrılmak zorunda bıraktı. Yerine tayin edilen Kont **Tormazof**, 1810 Kasım'ında Ahıska'yı kuşattı. Ruslar, şehri kahramanca savunan Türk kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu mağlûbiyet de Tormazof'u yerinden etti.

Tiflis'teki Rus ordusuna mensup bir kol, 1811 Aralık'ında Kotlarevski kumandasında Ahıska'ya

⁶ Baddeley, age. s. 82-93.

doğru yola çıktı. Ruslar bu üçüncü seferde anı bir hücumla Ahılkelek'i ele geçirdiler. Beş buçuk yıl devam eden savaş, 1812 Mayıs'ında imzalanan **Bükreş Antlaşması**'yla sona erdi. Bu antlaşmayla Ahılkelek ve Anapa Osmanlı Devleti'ne iade edilmiş fakat Ruslar antlaşma hükümlerine uymayarak Karadeniz kıyısındaki **Sohumkale**'yi vermemişlerdir. Bu sırada Osmanlı-Rus sınırı, Karadeniz kıyısındaki Poti'den başlıyor, Riyon Nehri takip ediyor, güneydoğuya dönüyor, Suram Dağları üzerinden Borcom-Azgur arasındaki Kür Nehri geçidine, oradan da güneye doğru inerek Arpa Çayı vadisine uzanıyordu.

1816 yılında bölgede Rus Başkumandanı, zalimliği ile meşhur olan **Yermolov**'dur. Şair **Puşkin**, onun gelişine dağların da selâm durmasını istiyordu:

*Eğ başını ey karlı Kafkaslar,
Boyun eğ, gelen Yermolov'dur!*

Paskeviç.

Yermolov'un biricik amacı, ne olursa olsun en kısa zamanda bütün Kafkasya kayıtsız şartsız teslim olmalı ve Rusya'ya bağlanmalıydı! Tarafsız kaynakların verdiği haberlere bakılırsa Yermolov zalim bir kumandandır. Onun bilhassa Çeçenistan'da yaptığı zulümler tüyler ürpertici niteliktedir. Bu durum Rus tarihinin ana karakteristiğini teşkil etmektedir. İngiliz Tarihçi Baddeley'in şu cümlesi kısaca durumu ifade etmeye yeterlidir: "İnsanî bir deyim olan 'yere düşene vurulmaz' sözü Ruslar tarafından asla hatırlanmamıştır! Aynı kaynak "Yermolov'un metotları" arasında şu hadiseyi de nakletmektedir: "Çok sayıdaki Çeçen kadınlarını yakalıyor, bunların en güzelleriyle askerlerini evlendiriyor ve kalanlarını da bir rubleye satıyorlardı!"⁷

Yermolov'dan sonra bölgeye gelecek olan Kont **Paskeviç** de ondan aşağı bir zalim değildi. Tarih onun hükmünü şöyle vermektedir: "Bu kumandan, eğer elinden gelse ayağının altında ot bitmesine izin vermeyecek birisiydi!"⁸

XIX. yüzyıl başlarında Gürcistan artık bir Rusya vilâyeti olmuştu. Fakat Gürcü halkı daha önceki Türk idaresini unutamıyor, Rus idaresine şiddetle karşı çıkıyordu. Osmanlı Devleti, "Gürcistan vilâyeti taşlık ve az olduğu" gerekçesiyle halkı ziraat teşvik etmek için ziraat vergisi almamıştı.⁹

7 Baddeley, age. s. 164, 173.

8 Baddeley, age. s. 197.

9 Yunus Zeyrek, Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara, 2001, s. 177.

Gürcü ileri gelenleri, yeniden Osmanlı idaresine girmek için çalıştılar. Bu hususta Osmanlı Devleti'ne yapılan yazılı Gürcüce müracaatlar arşivlerimizde bulunmaktadır. Bu müracaatların Ahıska Valisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne iletildiği anlaşılmaktadır.¹⁰

Komünizm döneminde, Osmanlı asırları akıl almaz iftiralarla karalanmış, Rus nefreti Türk nefretine dönüşmüştür. Ahıska Türklerinin 1944 yılında maruz kaldıkları sürgün felâketini bu hadiselerden ayrı düşünemeyiz... Sovyet Gürcistan'ı, 1945 yılında Komünist Partisi üyesi iki profesörün (Berdzenişvili ve Canaşa) imzasıyla yayımlanan bir makaleyle Türkiye'den Kars, Ardahan ve Artvin'i isteyebilmiştir!¹¹

Günümüzde Gürcistan'da bu kafada hayli okuryazar insanın olduğunu biliyoruz!

Rus ordularının gittiği yerde sivil halkı ezmesi, onların insanî seviyesi hususunda fikir vermektedir. Meselâ Birinci Dünya Savaşı'nda Sarkamış'ta esir düşen bir Türk subayının hatıralarında geçen şu ifadelere bakalım: "Tiflis istasyonuna geldik. Burada esirleri yazıyorlar; gidecekleri yerlere göre ayırıyorlar. Dört beş tren dolusu Türk var. Ancak içlerinde asker elbiseli kimseler pek az. Üst tarafı halk! Ruslar, harbin başlangıcında girdikleri topraklarımızdan çekilirken ihtiyarlara varınca ya kadar bütün erkekleri toplamış Rusya'ya göndermişlerdi. İleri harekâta geçtiğimiz zaman rastladığımız köylerde kadınlar başımıza üşüşüyorlar, erkeklerinin Ruslar tarafından görüldüklerini ağlayarak anlatıyorlardı. Rus gazetelerinin yüz binlere çıkardığı Türk esirlerinin onda sekizi işte bu sivil ve silâhsız halktan ibaretti. Şimdi bu trenlerde gördüğüm insanlar bu gibi sürgünlerdendi. Rusların bunu niçin yaptıklarına şaşıyordum. Bu zavalılar Sibiryaya sürülmüş ve pek çoğu oralarda ölmüş kalmışlardır. Rusların, Türkiye ve İran'a karşı en büyük harekât ve ikmal merkezi olan Tiflis, şimdi sivil esirleri de asker yapan bir pota gibiydi!"¹²

Konumuza dönelim. Yermolov, 1826 yılı sonbaharında görevi Paskeviç'e bıraktığı sırada Güney Kafkasya'daki Karabağ, Şeki, Şirvan, Gençe, Kuba, Derbent ve Bakü hanlıkları Rusya'ya tâbi kılınmış durumdaydı.

10 Şinasi Altundağ, Osmanlı İdaresi ve Gürcüler, IV. Türk Tarih Kongresi (1948) Tebliğleri, Ankara, 1952, s. 317-325.

11 Zeyrek, age. s. 164.

12 Hüsamettin Tuğaç, Bir Neslin Dramı, İstanbul, 1975, s. 21-22.

Paskeviç'in ilk hedefi Revan Hanlığı ile Ahıska olmakla beraber nihaî Rus hedefi İskenderun Körfezi'ne ulaşmak hatta Trabzon'u üs hâline getirerek veya Sivas, Tokat, Samsun limanı üzerinden donanmanın da desteği ile İstanbul'a ulaşmaktı!

Paskeviç'in yanında Rus Muravyev, Gürcü Çavçavadze ve Ermeni Bebutov gibi komutanlar vardı. Söz buraya gelmişken ilâve edelim ki Rusların bu bölgede gönüllü hizmetçileri Gürcü ve Ermeni unsurlarıydı. XIX. yüzyıl başlarında başlayıp 1918 yılına kadar devam eden Osmanlı-Rus muharebelerinde Rus ordusuna verdikleri gönüllü birlikler bir yana üst rütbeli subayların isimleri bile bize bir fikir vermesi bakımından dikkate değerdir. İngiliz tarihçisi Allen de Kafkas cephelelerinde devam eden yüz yıllık Osmanlı-Rus savaşlarında Rus ordularının kumanda mevkilerinde canla başla çalışan Gürcü ve Ermeni kadrolarının yer aldığına dikkat çekmektedir.¹³ İşte o isimlerden bazıları şunlardır: Gürcüler: *Tsisyanof, Çavçavadze,¹⁴ Eristov, Orbeliani, Bagration, Oklobzio, Amilaxvari, Şarvaşidze, Amiracibi*; Ermeni asıllı subaylar: *Bebutov, Loris Melikov, Tergukasov, Şelkovnikov, Lazarev, Avinov...* Almanlardan da birkaç isim: *Osten Sacken, Todleben, Freitag, Bergman, Hesse...* Bunlara bir de Müslüman Çerkes asıllı *Bekoviç Çerkaski* ile Nahcivanlı *Mededof*'u ilâve edebiliriz. Müslüman milis alaylarına komuta eden Bekoviç, 1829'da Erzurum ele geçirilince Paskeviç tarafından Erzurum Valiliğine tayin edilmiştir! XX. yüzyılda Sovyet rejimi içinde Rus emellerine hizmet eden Gürcüleri de anmalıyız: *Orjonikidze, Odişelidze, Stalin, Beriya...*

Rus orduları içinde yer alan Müslüman unsurların kendi dindaş ve ırktaşlarına nasıl şerefsizce saldırdıklarını Baddeley şöyle ifade etmektedir: "*Müslüman halklardan toplanmış olan süvariler, savaşta mühim rol oynadılar. Gerçekten bu atlılar, kendi dindaşlarına o kadar büyük bir şiddetle saldırdılar ki, Rus subayları, ele geçirilen esirlerin hayatlarının korunmasında güçlük çektiler. Bu ve bunun benzeri birçok olayda*

görüldüğü gibi eğer değişik bölgelerde yaşayan Müslümanlar, birbirlerine daha sıcak duygular beslemiş olsalardı Rusların bu başarıları elde etmesi çok zor olurdu."¹⁵

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla onun yerini tutacak yeni ordumuzun teşkilâtlanmamış olması; yine 1827'de Navarin'de anî bir baskınla donanmamızın yıkılmış olması, Ruslar için bulunmaz bir fırsattı. Ruslar, 1827'de Revan Türk Hanlığını ele geçirmiş hatta Tebriz'i de işgal etmişlerdi. 22 Şubat 1828'de İranlılarla imzalanan Türkmençayı Antlaşması'yla bugünkü İran'ın kuzey sınırını teşkil eden Aras Nehri çizgisi Rus-İran sınırı olmuştu.

Sıra Ahıska ile Karadeniz kıyılarındaki *Batum, Poti ve Anapa* kale ve limanlarındaydı.

Ruslar, batıda Yunan isyanıyla meşgul olan Osmanlı Devleti'nin doğu sınırından taarruza geçtiler. 26 Nisan 1828'de savaş ilân edildi. Rumeli'de Purut ırmağını doğuda da **Arpa Çayı**'nı geçerek Osmanlı topraklarına saldırdılar.

Paskeviç komutasındaki Rus ordusu, 27 Haziran'da **Kars**'ı kuşattı. Türkler, şiddetli bir savunmayla bu saldırıyı püskürttüler. Bu hadiseyi Baddeley şöyle anlatmaktadır: "*Bu sırada savaş alanında cereyan eden ve Rus askerî tarihlerinde asla görülmeyen bir olay, savaşın gidişatını değiştirdi. Ermeni alayının papazı, elinde büyük haç olduğu hâlde, kaçan askerlerin önüne atılarak, 'Durun çocuklar!' diye haykırdı. 'Siz gerçekten beni ve kurtarcınız haçı burada yalnız mı bırakacaksınız? Eğer siz gerçekten Rus ve Hristiyan değilseniz, ben yalnız da ölmesini bilirim.' Bu atılım üzerine kaçan askerler durdular ve Türkler geri sürüldüler. Bilinen bir gerçek: Kars'ın şöyle veya böyle kazayla düşmüş olmasıdır!*"¹⁶

7 Temmuz'da Kars şehri Rusların eline geçti. Bu muharebede Kars'ın dörtte üçü yakılıp yıkılmış, on beş bin kişi öldürülmüş ve şehrin altmış bin olan nüfusu on bine düşmüştür!

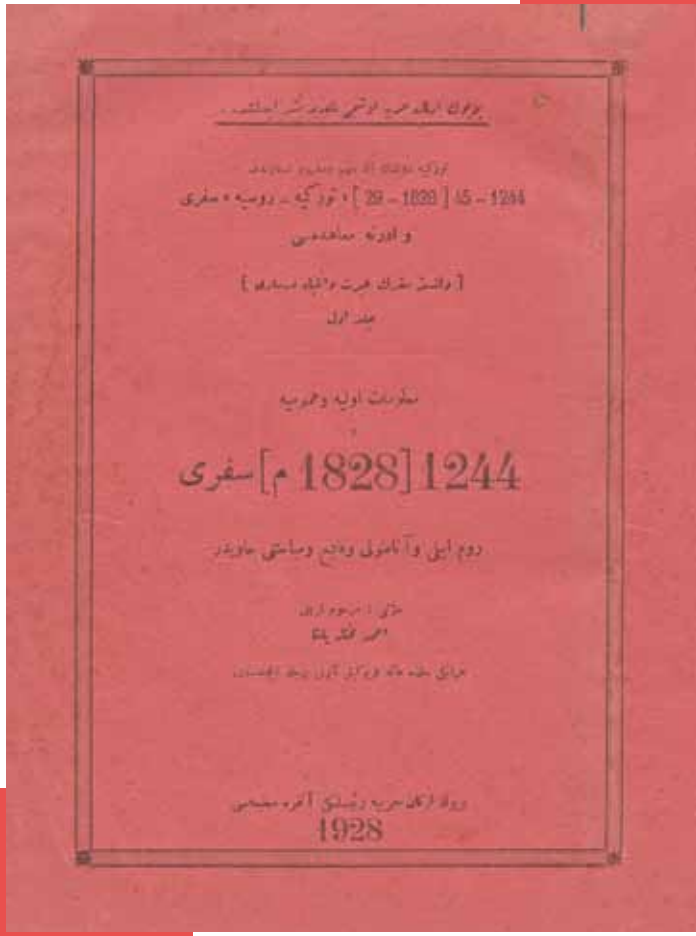
Bir yıl sonra aynı günlerde doğuda Erzurum, batıda da Edirne Rusların eline düşecekti. Bu savaşlarda en şanlı müdafaa şüphesiz Ahıska halkı tarafından yapılmıştır.

¹³ Allen, age. s. 200.

¹⁴ Çavçavadze: Gürcü şair ve prensi olan bir Rus generalidir. Onun kızı, Rus Elçisi olarak bulunduğu Tahran'da kaba ve saldırgan davranışları yüzünden fecî şekilde öldürülen Gribodayef'le evliydi. Çavçavadze, 1828 muharebelerinde Paskeviç'in Erivan Cephesine komuta ediyordu; Osmanlı'nın Bayazıt Sancağını onun kuvvetleri ele geçirdi. Ahıska Atabeklerinin burada yapmış oldukları meşhur İshak Paşa Sarayı ve kütüphanesi Çavçavadze tarafından soyulmuş ve yağmalanmıştır.

¹⁵ Baddeley, age. s. 216-217.

¹⁶ Baddeley, age. s. 194-195.

Ahmed Muhtar Paşa'nın kitabı.

önemli seferin, yerli ve yabancı kaynaklardan, her türlü askerî harekât ve olaylarla ilgili belgeler incelenerek hazırlanmış; harita, kroki ve resimler de kullanılmış iki ciltlik bir kitaptır.

“Bu kitabın yazarı Topçu Erkânı Harbiye’sinden Emekli Ferîk Ahmed Muhtar, aynı zamanda Eski Harb Okulu hocalarından ve Türkiye Tarih Encümeni üyelerinden olup Askerî Müzenin de kurucu müdürüydü. Kendisi eserini şu sözlerle Atatürk’e takdim etmiştir: “*Türkiye Cumhuriyeti Fehîmesi Reis-i Muazzam ve Muhtesemi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nâm-ı ulviyet-pîrâlarına arz ve ithaf eyliyorum. İstanbul, 14 Mart 1924*”

Kars’ın sükûtundan sonra Ahıska muharebesiyle sonuçlanan askerî harekât

Ruslar Kars’ı ele geçirdikten sonra yirmi gün kadar askerî harekâta ara vermek zorunda kalmışlardır. Çünkü kalenin işgalinden bir gün sonra Rus askerleri arasında veba hastalığı yayılmaya başlamıştı. Kars’ı işgal eden Rus askeri, kalenin korunması için gerekli miktarda asker bıraktıktan sonra 9.000 kişi ve kırk sekiz kıt’a top miktarı bir kuvvetle **Ahıska Kalesini** ele geçirmek üzere oraya yöneldi. Ahıska’da 10.000 Türk askerinin bulunduğu ve bu muhafızların kaleyi son dereceye gelinceye kadar karşı koymaya kararlı olduğu hatta bu amaçla kadın ve çocuklarını kaleden çıkardıkları Ruslar tarafından biliniyordu. Bundan başka Soğanlı Dağ yani Kars’tan 60 km’lik bir mesafede Köse Mehmet Paşa tarafından 30.000 Türk askerinin toplandığı ve hazırlandığı da Ruslar tarafından haber alınmıştı.

Arz edilen hususlara göre noktalar ve sınır boylarında yani Gürcistan’da bulunun ve birbirinden ayırmanın mümkün görüldüğü bütün Rus askerî birliklerinin, belirtilen 9.000 kişiye katılması, **Kont Paskeviç** tarafından emredildi. İşte bu imdat kuvvetlerini teşkil eden kitaların, asıl ordu Ahıska yolunda ilerlerken ona katılmasıyla vakit kazanılması ve Kafkas arkasıyla bağlantı ve birleşmenin keşilmesi tehlikesinin önü alınması maksadıyla Paskeviç, Rus sınırına paralel olarak kuzeye doğru

Şimdi tarihin bu sayfasını harp tarihi yazarı olan merhum **Ahmed Muhtar Paşa**’nın kaleminde okuyacağız. Paşa’nın kitabında tarihler, eski Rumî takvime göre verilmiştir. Bu takvim, yazıda hikâye edilen hadiselerin gerçekleştiği XIX. yüzyıl itibariyle günümüzde kullandığımız Efencî/Gregoryen takvimden 12 gün geridir. Biz, yazıda geçen o zamanki tarihlere 12 gün ilâve ederek gerçek tarihi vermiş oluyoruz.

Müellifinin vefatından sonra neşredilen kitabın ilk sayfalarında şu ifadelere yer verilmektedir:

“**Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi**/Yahut Vakitsiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri” adlı kitabın takdim sayfasında şu ifadeler yer almaktadır:

“*Vak’a-yi Hayriye* denilen Yeniçeriliğin kaldırılması olayından sonra *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye* adıyla kurulan yeni tarz nizamî askeriyeye ile Büyük/Deli Petro zamanından beri muntazam ve talimli askeriyeye sahip Çarlık Rusya’sına karşı ilk defa düzenlenen büyük ve

giden ve Ahılkelek'ten geçen yol üzerinde askerî harekete başladı. Yol denilemeyecek kadar fena olan bu çizgideki hareketin maksadı, Ahılkelek'e uğrayarak geçen bu askerî harekette, büyük cep-hane arabaları ve toplar orduyla beraber bulunduğú hâlde, yolsuz tepelerden ve bilhassa Çıldır Dağı'yla Çaxıcuvar adlı yüksek bir dağdan geçmek ve bu hareket esnasında pek çok zahmet ve meşakkate katlanmak gerekiyordu.

Rus ordusunun Ahıska'ya doğru kesin kararlı hareketi ve Köse Mehmet Paşa'nın nazarı dikkatine çarpmamak için 24 Temmuz günü (11 Muharrem 1244/1828) bütün Rus askerî, Erzurum yolunu tutarak güneye doğru yürümeye başladı. Bu manevrayı gören Türkler, Soğanlı Dağ tarafına çekildiler. Fakat Temmuzun 29'unda Türklerin taarruzlarından emin bulunan Rus askerî, cephe değiştirerek kuzeye doğru yani Ahılkelek tarafına hareket etti.

Rus askerî, 3 Ağustos'ta, karla kaplı Gün Dağı'nı aştıktan sonra 5 Ağustos günü, 1.000 nüfuslu ahali tarafından savunulan **Ahılkelek** Kalesi önüne geldi. Ertesi günü on sekiz kit'a topuyla yapılan şiddetli ateş karşısında, kale muhafızları, savunmadan vazgeçerek kale duvarlarından sarkıtılan iplerle inip firar ettiler.

Bu durumu gören Albay Borodin, kaçanları takip etmek için iki bölük asker ayırdı; diğer iki bölüğünü de o iplerden kale duvarları üzerine çıkardı. O esnada hâlâ kaleyi savunmaya kararlı 300 kadar ahali de eşsiz azim ve kararlılıklarına rağmen moralleri bozulmuş olarak ümitsizliğe düşüp esareti kabul etmeye mecbur kaldılar.

Ahılkelek'e iki topla beraber 2.500 kişiden ibaret bir Rus imdat kuvveti yetişti ve Rus askerine katıldı. 8 Ağustos'ta **Hirtız** Kalesi, Rus öncü süvarilerinden meydana gelen bir birliğe teslim oldu.

Bütün bu başarılarla rağmen Rus askerî de zor durumdaydı. Ahılkelek'ten Ahıska'ya kadar

gidebilmek için iki yol vardı. Onlardan biri araba geçişine müsait olan ve Ardahan'dan gelen 160 kilometrelik bir araba yolu; diğeri yalnız bir kişinin geçmesine müsait olan ve Çıxıcuvar adlı yüksek dağdan geçen 60 kilometre uzunluğunda bir yaya yoluydu.

Paskeviç, Türk kumandanı Köse Mehmet Paşa'nın 30.000 askerle Ahıska'nın imdadına gittiğini ve hatta Ardahan'dan geçmiş olduğunu Ahılkelek'te haber aldı. Sınırdan uzaklaşmaktan ve Kafkas arkasıyla haberleşme ve bağlantı yollarının kesilmesinden korkan ve çekinen, bilhassa Köse Mehmet Paşa'nın Ahıska'ya kendisinden önce yetişmesinden de korkan ve telâşa düşen Paskeviç, en kısa yoldan Ahıska'ya gitmeye karar verdi.

10 Ağustos'tan itibaren yolun genişletilmesine başlanmış ve 16 Ağustos günü bütün Rus ordusu, **Ahıska**'ya altı kilometre mesafede bulunan **Kür** ırmağı sahiline ulaşmayı başarmıştı.

Devamı var

Ahmed Muhtar Paşa

(Ferik/Korgeneral)

İstanbul'da 1861 yılında dünyaya gelmiş, 1926 yılında yine burada vefat etmiştir. Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun (Kara Harp Okulu) ve Erkân-ı Harbiye'yi bitirmiş, yüzbaşı olmuştur. Harp Okulu ve Mülkiye Mektebinde topçuluk dersleri vermiştir. Osmanlı ordusunun modernleşmesi sırasında Sultan II. Abdülhamid tarafından Almanya, Avusturya ve Fransa'ya gönderilmiştir. Avrupa'da gördüğü müzeleri örnek alarak Askerî Müzeyi kurmuş ve bu müzenin müdürlüğüne tayin edilmiştir. Ahmed Muhtar Paşa, askerî okullardaki hocalığı ve bu alanda yazdığı eserlerle tanınmıştır. Ayrıca musıkîyle ilgilenmiş, bilhassa mehter ve mehter musıkîsinin daha mükemmel hâle gelmesine gayret etmiştir. "*Gafil ne bilir neşve-i pür şevk-i ve-gayî*" mısraıyla başlayan mehter marşının güftesi de ona aittir. Almanca ve Fransızca bilirdi. Bazı eserleri şunlardır: *Viyana Önünde Osmanlılar*, *Devlet-i Osmaniye Tarih-i Askeriyesi*, *Muharebât-ı Meşhure-i Osmaniye Albümü*, *Osmanlı Topçuları*, *1244-Türkiye-Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi/Yahut Vakitiz Seferin İbret ve İntibah Dersleri...*